

een snelle informatieverstrekking over de ontwikkelingen in het persoonsgegevensverwerkingsrecht in de huidige wetgevende overgangperiode.

Serge GUTWIRTH
Vrije Universiteit Brussel en Erasmus Universiteit Rotterdam

WOLLESWINKEL, R., *Gevangen in moederschap - Gedetineerde vrouwen en het recht op family life*, Gouda Quint, Deventer, 1997, 410 p.

'Gedetineerde moeders kampen met problemen:

– zij zijn over het algemeen – voor de detentie – de primaire verzorgers van hun kinderen

– zij hebben over het algemeen niet de (financiële) middelen om 'de ideale op hun kind toegesneden zorg' in hun privé-leven te realiseren

– zij hebben veelal geen keus uit adequate door de overheid gegarandeerde voorzieningen

– zij worden wel geconfronteerd met overheidsbemoeyenis vanwege de "afwijkende situatie". Zij zijn veroordeeld of worden verdacht van het plegen van een strafbaar feit. Bovendien zijn ze vaak alleenstaand, hebben veelal een donkere huidskleur en voorzien niet zelf of via verboden gedragingen in hun onderhoud

– detentie leidt voor hen persoonlijk tot vergroting van hun wellicht al bestaande maatschappelijk isolement. (...)

Er kunnen wel degelijk voorstellen ontwikkeld worden om het recht op een ongestuurd family en private life van gedetineerden en hun kinderen te verbeteren, mits die in beginsel aansluiten op continuering van de leefwereld van het kind en negatieve seksestereotypering doorbreken. Optimale verzorgingsrelaties zijn ook basiscondities voor emancipatie in de brede betekenis. Het is dan misschien niet de taak van de overheid om een achterstand goed te maken, wel om een perspectief te scheppen. (...) De overheid dient het family en private life van ouders en kinderen te respecteren, ook als die ouder een strafbaar feit heeft begaan. Beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit moeten een rol spelen in iedere fase bij het nemen van beslissingen die ingrijpende gevolgen voor het gezinsleven impliceren. Daarbij spelen enerzijds de inhoud van de feitelijke zorg en het belang van het kind een rol, anderzijds de ernst van het delict en de veiligheid van de samenleving. (...) Een (leef)systeem gericht manier van denken is vereist in het straf- en penitentiair proces, waarbij met name de inbreuk op het leven van direct aan de verdachte, c.q. veroordeelde burger gelieerde betrokkenen een plaats in het rechtsgeding moeten krijgen, terwijl er toch een eerlijk proces moet plaatsvinden. In zo'n leefsysteemgerichte benadering moet het overheidsingrijpen getoetst worden aan het bestaande family life, aan het belang van het kind en aan de bescherming van het moederschap, c.q. verzorgerschap zonder dat dit tot negatieve seksestereotypering leidt. (...) Kinderen vormen een deel van het netwerk van de gedetineerde, maar zij kunnen ook belang hebben bij een eigen verwantschapsnetwerk waar ze op kunnen terugvallen, met andere volwassenen en generatiegenoten. Dat betekent dat de belangen van de gedetineerde verzorgers en hun kinderen niet

altijd parallel hoeven te lopen. Juist bij gedwongen scheidingen kan er zowel sprake zijn van samenloop en/of botsing van grondrechten. Het belang van het kind zal dan prevaleren.'

Met deze citaten uit het laatste hoofdstuk 'detentie en family life' is zeker de samenvatting van dit boek niet weergegeven, integendeel. Wel tonen ze de genuanceerdheid, enkele invalshoeken en sommige basisstellingen van het rijk gestoffeerde werk dat de complexiteit van het thema op een bevattelijke manier beschrijft. Niettegenstaande vooral op de Nederlandse gevangenisituatie geënt en vanuit de Nederlandse cultuur over (gedetineerde)vrouwen, mannen, moederschap, emancipatie, gezin en kind geschreven, is dit boek belangrijk en bruikbaar voor de Belgische context.

In 1987 waren er in Nederland 134 cellen voor vrouwelijke gedetineerden, maar na de opening van de laatste nieuwbouwegevangenis voor vrouwen in 1994 zijn er inmiddels 465 cellen voor hen, aldus WOLLESWINKEL, die verder aanhaalt dat 1 op 20 gedetineerden een vrouw is. Ongeveer 60 % van de vrouwen heeft voor hun detentie de directe zorg voor kinderen.

Ter vergelijking de Belgische situatie: op 31 december 1997 waren er 328 vrouwen opgesloten voor 353 beschikbare plaatsen (vermeld tussen haakjes) in de verschillende inrichtingen van het land: Antwerpen (18), Brugge (115), Gent (44), Vorst (63), Lantin (67), Mons (26) en Namur (20). De grootste groep is tussen 31 en 40 jaar. Het gemiddeld aantal vrouwelijke gedetineerden bedroeg in 1997 390 personen. Dit is niet altijd zo hoog geweest: In 1991 waren dit 282, in 1992 348, in 1993 282, in 1995 294, in 1996 289 vrouwelijke gedetineerden. Voor de eindejaarsbevolking van 1997 bedroeg hun aandeel een 4 % (cijfers *Jaarverslag 1997*, Directoraat-generaal Strafinrichtingen). Op een totaal aantal opsluitingen in 1997 van 26.547 gedetineerden waren er 1.736 vrouwen, zijnde 6,5 % (cijfers Sidis, Directoraat-generaal Strafinrichtingen). Op 30 oktober 1998 verbleven er 318 vrouwen in de Belgische strafinrichtingen op een totale bevolking van 7.934 gedetineerden, of 4%. In deze cijfers zijn de 7 kinderen (6 in Brugge, 1 in Vorst) van minder dan 2 jaar niet inbegrepen (cijfers Dienst Individuele Gevallen, Bevolking).

Naast een ongeveer gelijk aandeel vrouwelijke gedetineerden in vergelijking met Nederland, is er in België de laatste tijd een toegenomen aandacht voor affectieve relaties van (weliswaar in hoofdzaak mannelijke) gedetineerden, kindvriendelijke bezoeken, en specifieke faciliteiten voor bezoek van kinderen. Onder meer de Koning Boudewijnstichting heeft hieraan een impuls gegeven door financiële middelen, een brochure over kinderen van gedetineerde ouders, sensibilisering... Nieuwe vormen van bezoek naar Belgische maat hebben onder meer ook de relatie ouders-kinderen voor ogen. Binnen deze bewegingen is het boek van WOLLESWINKEL dan ook goed geplaatst. Experimenten zoals in de halfopen inrichting Ter Peel in Sevenum waar een unit voor moeders met kinderen is, waarbij de kinderen tot hun vierde levensjaar in de inrichting kunnen verblijven maar overdag in een crèche buiten de gevangenis geplaatst worden, kunnen inspirerend werken. Minder nog dan in Nederland, waar de problematiek evenwel ook geschetst wordt, kent het gevangenispark voor vrouwen voldoende differentiatie. Zo bestaat er in ons land geen enkele open inrichting voor vrouwelijke gedetineerden. Net zoals bij de noorderburen kennen we ook hier het

verschijnsel dat vrouwen in meer dan nodig beveiligde inrichtingen of afdelingen verblijven. Dit beperkt mogelijkheden. Vrouwen blijven vooralsnog verstoken van het regime van de twee uitgaanspermissies per maand zoals van toepassing in de open inrichtingen, al is er op het beleidsniveau besef van deze ongelijkheid. Een tijd terug was er een werkgroep vrouwelijke gedetineerden aan het werk.

Het eerste hoofdstuk van het boek van WOLLESWINKEL behandelt de verklaring voor het aantal gedetineerde vrouwen. Waar het aandeel vrouwelijke gevangenen ten aanzien van de mannelijke nu sinds het eind van de negentiende eeuw laag blijft, is dit zeker niet altijd zou geweest. Een mogelijke verklaring is te vinden in de verschuiving die de industriële revolutie teweegbracht in het gezinsleven en de rol van de vrouw. Met de opkomst van de criminologische en de verdere uitbouw van de medische wetenschap wordt gezocht naar algemene verklaringen voor het geringe aandeel van vrouwen in de criminaliteit: biologische, psychologische, sociaal-psychologische en sociologische en socialisatietheorieën komen aan bod. In alle invalshoeken speelt de moederschapsideologie een rol. De loskoppeling van seksualiteit en moederschap leidt niet tot een grotere vrijheid die zich weerspiegelt in de criminaliteitscijfers. Vaak blijken vrouwen het slachtoffer geweest te zijn van mishandeling en seksuele misbruiken. Het onderscheid naar sekse en leeftijd, en naar klasse en etnische afkomst wordt nog onvoldoende onderkend. De ontwikkeling van het *gender*begrip, aldus WOLLESWINKEL, heeft duidelijk gemaakt dat er een veelheid aan dominante cultuurbepaalde constructies is die de beschrijving en bestudering van de criminaliteit beïnvloeden.

Het tweede hoofdstuk gaat over de empirie en theorie van de gevangencultuur. Uit een vergelijkend onderzoek tussen vrouwelijke gedetineerden uit Zweden en Ierland bleek dat vrouwen in hun leven na de detentie veel sterker uit het relatief repressieve bewind in Ierland kwamen dan uit het volledig op resocialisatie gerichte regime in Zweden. In laatstgenoemd land bleek de stap tussen de voorzieningen in de gevangnissen en het ontbreken daarvan in de alledaagse werkelijkheid voor veel vrouwen te groot. Onderzoekster Lundström legt een verband met de sterkere familienetwerken in Ierland, die een relatief veilig basis vormen wanneer vrouwen terugkeren in de samenleving, terwijl de vrouwen in Zweden zich blijvend geïsoleerd en gestigmatiseerd voelen. Zolang een progressieve aanpak in gevangnissen geen of voldoende draagvlak heeft in de samenleving, zal dat probleem blijven bestaan. De *Relais Enfants Parents* onderkende vijf jaar later in 1993 voor Frankrijk een gelijkaardig verschijnsel. De greep van de institutie op gedetineerde vrouwen is totaal, ondanks veranderingen en verbeteringen in het beleid, de rechtspositie en de accommodaties. Gemis aan privacy, de behoefte aan intimiteit en de zorg voor kinderen houdt de vrouwen het meeste bezig. Hun overlevingsgedrag is vooral gericht op aanpassing. Ze lijken een grotere identiteitscrisis door te maken dan mannen doordat zij gesocialiseerd zijn in een afgeleide identiteit (dochter van, partner van, moeder van). Vooral seksualiteit is voor veel vrouwen het middel om zich een plaats te verwerven binnen een bepaalde maatschappelijke structuur. De gevangenis staat hiermee in schril contrast. De versterking van de rechtspositie heeft blijkbaar op mannen een meer emanciperend effect dan op vrouwen. De gevangenis meer doen lijken op de 'normale samenleving' kan, en dat is een paradox, leiden tot ongewenste sekstereotypering, tot bekrachtiging van het dominante patriarchale systeem. Het moederschap dient dan als ideologisch concept,

terwijl de vrouwen verder als 'sociale slachtoffers' gestigmatiseerd worden. De detentie blijkt een afspiegeling van de maatschappelijke realiteit te zijn, ruimer dan problemen van gedetineerde vrouwen. Een uitgebreid penologisch onderzoek, waarbij niet alleen detentie-ervaringen onderzocht worden, is volgens WOLLESWINKEL aangewezen.

Uit het 'detentiebeleid na WO II' blijkt dat het gevangeniswezen geënt is op de mannelijke maat. Dit is zo bij de (verdere) uitbouw van de rechtspositie die straks nog aan bod komt, maar ook bij de zogenaamde mentaliteitsverharding. Ondanks het niet voorkomen van gijzelingen of ontsnappingen in vrouwengevangenis, lijken de bewoonsters medeslachtoffers te zijn van de 'nieuwe aanpak'. Ook worden de straffen hoger ingevolge het omgeslagen optimisme over resocialisatie en decriminalisering en de harde beteugeling van drugsmisdrijven en georganiseerde misdaad. Het gevangenaanbod wordt meer individueel, bijvoorbeeld arbeid en cursussen, maar weer overwegend op mannenmaat. Naast een verhoging van de populatie komen ook meer sociaal kwetsbare groepen in de gevangenis terecht. 'Werk' wordt het leidend beginsel. Het CPT merkte op dat in De Singel occasioneel moeders met hun baby's verbleven, zonder speciale voorzieningen voor moeders en kinderen. Het Comité benadrukt in 1993 dat zij moeten geplaatst worden in omstandigheden die gelijk zijn aan die in crèches, met bijstand van gespecialiseerd personeel. Discussies over co-detentie laten zien dat een ideologisch bepaald concept van familierelaties een grote rol speelt bij het bepalen van het detentiebeleid. Gedetineerde vrouwen blijven door onjuiste problematisering in hun slachtofferrol.

Het vierde hoofdstuk gaat over de materiële rechtspositie van gedetineerde vrouwen. Binnen de doelgroep maken de meest machtigen en best geïnformeerden veelal gebruik van juridische procedures. Gedetineerde vrouwen voeren relatief gezien heel weinig beklagprocedures tot het einde. Heeft de juridisering van de detentiesituatie niet uiteindelijk geleid tot versterking van mannelijke dominantie in het politieke en juridisch denken over detentiesituaties? Een andere vraag is of de primaire doelen van kinderverzorging en opvoeding te combineren zijn met de primaire doelen van de detentie. Steeds loert het gevaar om de hoek dat een bredere inhoud aan de materiële voorzieningen voor vrouwen kan leiden tot seksestereotypering. In jurisprudentie blijkt op Europees vlak geen enkele en op nationaal vlak enkele uitspraken relevant voor vrouwen. De open normen in de nieuwe penitentiaire beginselenwet bieden de mogelijkheid in de beleidssfeer nog een en ander te realiseren voor vrouwen. Zoals reeds aangehaald blijken vrouwen minder gauw hun recht te willen halen via regelgeving of de daaraan gekoppelde juridische procedures, maar zijn ze door hun relatiegerichtheid eerder geneigd zich gunsten te verwerven via onderhandeling of modelgedrag, zijn ze eerder geneigd hun behoeften in de behandelingsfeer te uiten door onder meer medicalisering. Regionalisering en detentiefasering waren wel beter in de nieuwe beginselenwet opgenomen, en net als verlofregelingen het voorwerp van een *genderspecifieke* benadering. De seksenutrale omschrijving in het artikel met betrekking tot het permanent verblijf van kinderen in detentie is een doorbraak te noemen, aldus de auteur.

Het volgende hoofdstuk behandelt de zorgen in het gezin. Na WO II is er de loskoppeling van huwelijk, seksualiteit en voortplanting. Tevens valt een groeiende arbeidsparticipatie op van vrouwen en een toename van het aantal echtscheidingen. Het gezin wordt over het algemeen nog wel gezien als de ideale opvoedingsplaats voor

kinderen. Ten aanzien van het huwelijk bestaan ambivalente verwachtingen. Het ideaal wordt voortdurende beschikbaarheid en responsiviteit. Maar wat met de buitenhuis werkende of alleenstaande moeders? Vrouwen zijn zelf ook ambivalent over de moederrol. De overheid richt zich aanvankelijk op het kostwinnersmodel waarbij de moeder aan de haard blijft. Door het emancipatiebeleid met economische invulling worden vrouwen nu meer gestimuleerd om een plaats op de arbeidsmarkt in te nemen. De hulpverleningsnoden van de blanke middenklasse zijn verschillend van de vragen van de allochtone moeders. Theorievorming over de ontwikkeling van kinderen kent meer dan een stroming. Voor het jonge kind is er eensgezindheid over een veilige omgeving voor het jonge kind, terwijl de verschillen vooral tot uiting komen bij de ontwikkelingen van oudere kinderen.

De legitimatie en begrenzing van overheidsbemoeyenis in de privésfeer heeft voor een deel al ter discussie gestaan in het arbeidsrecht, onderwijs en in de gezondheidszorg. Wellicht zijn, volgens WOLLESWINKEL, hier aanknopingspunten te vinden om de gewenste overheidsbemoeyenis in de privésfeer van gedetineerden en hun kinderen in te vullen. Het zesde hoofdstuk is dan ook getiteld: “het belang van het kind”: de overheid en de privésfeer’. Onder meer het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens dat voordien in de publicatie al aan bod kwam maar ook het VN-Kinderrechtenverdrag treden meer op de voorgrond. Binnen de Europese Unie wordt momenteel gewerkt aan een ontwerp voor een Europees Charter voor de Rechten van het Kind. Aan kinderen van gedetineerden wordt hierin specifiek aandacht geschonken. Het ‘belang van het kind’ mag geen synoniem zijn voor betutteling of bevoogding. Het moederschap als sociale functie betreft ook de mannen; het gaat om de verzorgende ouder. De overheid moet een beleid gericht op kinderen ontwikkelen waarbij enerzijds het recht op family life en anderzijds het autonome recht op privacy van de verschillende gezinsleden gerespecteerd kunnen worden. Een inbreuk hierop in dat van gedetineerde ouders en kinderen, moet naast legitiem ook proportioneel zijn. Concrete maatregelen moeten zich richten op het instandhouden van de relatie tussen ouders en kind, tenzij dit schade berokkent.

In het volgend hoofdstuk, “het belang van het kind”: privacy of family life’ wordt hierop verder gebouwd. Hierin wordt gepleit voor een context gerichte benadering. Uit de rechtspraak van het Europees Hof kan afgeleid worden dat er een verplichting bij de autoriteiten ligt om er alles aan te doen om de verderzetting van bestaande familierelaties mogelijk te maken. De kring van omgangsgerechtigden is uitgebreid. Tijdens de detentie zijn er veelal informele regelingen over het verblijf van het kind. Dit creëert een afhankelijkheid van de gedetineerde moeder. Openingen worden geboden door het rekening houden met variëteiten in de casuïstiek. Dit hoeft noch negatief noch positief discriminerend te zijn. De contextuele benadering kan de verschillen in feitelijke zorg en opvoedingsstijlen zichtbaar maken.

Het laatste hoofdstuk, ‘detentie en family life’ integreert de vorige luiken. We hebben reeds enkele citaten bij het begin van deze boekbespreking aangehaald. Alle fasen van het strafproces komen aan bod, met de consequenties voor moeders en kinderen, en voorstellen om aan de situatie te verhelpen. Bij de straftoemeting bijvoorbeeld, aldus Wolleswinkel, zou in de strafmodaliteiten proportioneel rekening moeten

gehouden worden met de feitelijke zorg voor kinderen. Een modaliteit met grotere inbreuk op het *family life* zou door de rechter moeten gemotiveerd worden.

Naar de concrete detentie toe is het laatste hoofdstuk het belangrijkste. Al is de titel van het boek 'Gevangen in moederschap – gedetineerde vrouwen en het recht op family life' waaruit eenzijdige focus op vrouwen met kinderen zou kunnen afgeleid worden, toch is de inhoud van het boek veel ruimer. Ook de man als opvoeder, de problematiek voor buitenlandse vrouwen, de vrouw in de detentie algemeen en kinderen van gedetineerde ouders komen aan bod. Naast de vele voorbeelden uit het buitenland biedt het boek een uitstekend referentiekader voor wie geïnteresseerd is in het relatienetwerk van gedetineerden, detentiebeleving en kinderen van gedetineerde ouders. Ook wordt de link naar andere totaalinstututen gelegd. De schrijfster slaagt erin specifieke noden van bepaalde gedetineerdengroepen aan bod te laten komen, met een grote waakzaamheid en zorgvuldigheid niet in de negatieve seksestereotypering te komen. Gedetineerde vrouwen en hun kinderen zijn de kapstok om grote aandacht te besteden aan mensenrechten in de gevangenis. Een aanrader voor wie op zoek is naar een (nieuw) referentiekader bij het dagelijks werken in strafuitvoering.

J. VANACKER

VOOR RECENSIE AANGEBODEN BOEKEN

DEBUYST, CH., DIGNEFFE, F. en PIRES, A.P., *Histoire des savoirs sur le crime et la peine. Tome 2. La rationalité pénale et la naissance de la criminologie*, in *Perspectives criminologiques*, Brussel – Montreal – Ottawa, Les Presses de l'Université de Montréal – Les Presses de l'Université de Ottawa, De Boeck Université, 1998, 518 p.

PARENT, C., *Féminismes et criminologie*, in *Perspectives criminologiques*, Brussel – Montreal – Ottawa, Les Presses de l'Université de Montréal – Les Presses de l'Université de Ottawa, De Boeck Université, 1998, 170 p.